

УДК 343.344

В.А. РОБАК, канд. юрид. наук, доц., Національний університет «Одеська юридична академія» (Економіко-правовий факультет у м. Сімферополі)

ДЕТЕРМІНАНТИ «ОЗБРОЄНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ»

Ключові слова: детермінанти, зброя, озброєна злочинність

Вирішуючи проблеми детермінації злочинності, кримінологія користується певними філософськими положеннями, а саме: 1) категорія причинності міститься в тому, що всі реальні явища і процеси виникають і розвиваються закономірно внаслідок існування певних причин; 2) соціальний детермінізм, сутність якого полягає у визнанні закономірного характеру суспільного розвитку; 3) внутрішня протилежність, ґрунтується на вченні про діалектичну суперечність, яке передбачає роздвоєння єдиного на взаємовиключні протилежності та взаємовідносини поміж ними; 4) системний підхід (метод) являє собою методологію спеціального наукового пізнання, яке базується на дослідженні об'єктів і явищ як систем [1, с.52–55].

Кримінологія розглядає в якості основної причини злочинності протиріччя, перед усім у економічній сфері [2, с.64]. Безперечно це положення є вірним, оскільки збільшення відсотку безробіття, труднощі у пошуках місця роботи у осіб, які щойно закінчили вищі навчальні заклади або ж повернулися з армії, низька оплата праці та інші умови позитивно впливають на розвиток злочинності.

З економічними відносинами нерозривно пов'язані і соціальні відносини. Саме від цих відносин залежать рівень та умови життя у суспільстві, інтереси людей. Порушення принципу справедливості в цих відносинах, породжує соціально-протестуючу поведінку, що виступає однією з умов підвищення рівня злочинності. До соціальних умов можна віднести міжнаціональні конфлікти, національ-

на, релігійна ворожнеча, соціальна несправедливість, зниження рівня виховання та освіти.

Слід погодитися з думкою вчених, які зазначають, що на рівень злочинності впливають не лише конкретний прояв соціальних відносин, конфліктів і несправедливості, але й взагалі атмосфера у суспільстві, коли певні запевнення, обіцянки з боку органів державної влади, у реальному житті спростовуються діями цих органів (політичний екстремізм) [3, с.68].

Окремі дослідники, в якості детермінант, виділяють недоліки у функціонуванні господарського та державного механізму, охороні правопорядку, державного чи приватного майна, обліку матеріальних цінностей тощо. Крім того, це можуть бути і упущення в діяльності державної адміністрації, правоохоронних та контролюючих органів, судів, прогаліни у законодавстві [4, с.69]. Інші вчені зазначають соціально-економічні (глибокі кризові явища в економіці, розрив господарських зв'язків, тощо), політичні (відсутність жорсткого контролю з боку державного апарату за обліком і розподілом національного багатства, незадовільна робота контролюючих органів тощо), правові (прогаліни у законодавстві; відсутність у законодавстві дійових заходів боротьби з цим явищем тощо) та інші проблеми, що виникають у суспільстві, зокрема перебудова соціальних цінностей та зменшення значення кримінально-правової заборони [5, с.22].

Поза цим, необхідно зауважити, що на сучасному етапі спостерігається падіння духовності, моральної культури, що посилюється відсутністю конструктивної ідеології у зв'язку з чим посилюються споживацькі відносини, жадоба до накопичення речей, збідні внутрішній світ [6, с.140].

Державна монополія у сфері ідеології, що існувала раніше, була зруйнована, внаслідок чого ослабнув соціальний контроль за поведінкою громадян, які не завжди дотримувалися вимог виконання моральних приписів. Загально визнані людські цінності піддалися перегляду. Держава усунулася від визначення головних моральних цінностей. Відбувся

перехід від тотальної заборони до вседозволеності. У результаті в суспільстві не сформувалися основи духовного й морального виховання населення, особливо молоді. Засоби масової інформації, що нерідко пропагують насильство, низинні прояви людської сутності, що руйнують родину й шлюб, стали одним із джерел формування уявлень про моральні цінності, установлення пріоритету цінностей у суспільстві. Сьогодні в Україні відсутня не тільки чітка й обґрунтована певна національна ідея, сформована як національно-державна ідеологія, а й певна система національного, патріотичного виховання молоді [7, с.109].

Значна негативна роль у формуванні суспільної свідомості, уявлень і стереотипів уседозволеності, влади грошей, романтизму кримінального способу життя тощо особливо в підлітків і молоді, належить засобам масової інформації. На сьогодні успішне функціонування вказаних засобів, незалежно від аудиторії, статусу й спрямованості віщання, змісту й форми повідомлень, засноване на задоволенні споживчого попиту у вигляді продукції насильницько-кримінального характеру. У результаті успішної реалізації прагнення засобів масової інформації задовольнити такий попит з метою отримання прибутку в населення формується зневажливе ставлення до законослухняної, правомірної поведінки, усталюється думка про нормальність кримінального способу життя, «недоторканість» злочинних авторитетів, девальвуються поняття про справедливість і честь.

Доцільно зазначити, що проблема детермінації злочинності є одним із найскладніших питань у кримінологічній науці, яке й раніше, і на сьогодні залишається дискусійним. Найвагоміші дослідження, які перевірені роками, відносно причинності дає саме філософія, яка розглядає причинність у троякому значенні: як однозначний причинний зв'язок, коли причина і наслідок є відносно відокремленими в своєму розвитку явищами; причинність як безпосередня взаємодія; причинність як універсальна взаємодія, загальний зв'язок. В першому і другому розумінні причинність

може бути виявлена, якщо явище умовно виврати з їх загального зв'язку. Лише в третьому випадку причинність проявляє себе в істинному значенні, відображаючи складну систему зв'язків різноманітних процесів і явищ навколишнього світу [5, с.52–54]. Філософія вивчає детермінізм як вчення про закономірний, необхідний зв'язок усіх подій і явищ та їх причинної обумовленості, і тлумачить причинність як одну з форм загальної взаємозалежності явищ об'єктивного світу, оскільки будь-яке явище зумовлено конкретною причиною [8, с.109, 387].

Дослідженню питання, якому присвячена ця робота, приділяється увага й психологією, положення якої, при розгляді детермінант злочинності, виходять з характеристики особи злочинця, розглядаючи дефекти розвитку особистості і ступінь впливу на неї наявних у суспільстві негативних чинників, які призводять до девіантної поведінки окремої особи (йдеться про соціальну адаптацію особи/осіб). Адаптацію (приспосованість) розглядають як здатність або стан суб'єкта своєю поведінкою відповідати соціальним нормативам. Активність, поведінка людини направляються її духовними, психологічними та тілесними потребами. Однак людська діяльність духовно біполярна і має нормативний порядок, тобто може відповідати нормам, а може, навпаки, не відповідати їм.

Психологи вважають, що деструктивна потенція людини може бути направлена або на себе, або на оточення. Причому направлена на себе агресія може бути виражена в суїциді. При направленні агресії зовні ми визначаємо адаптацію як дезадаптацію.

Досліджуючи питання «озброєної злочинності», на нашу думку, доцільно розглянути особливості механізму індивідуальної поведінки осіб, які вчиняють злочини із використанням зброї. Під механізмом конкретного злочину можна розуміти ідеальну модель взаємодії особистості і зовнішнього середовища, результатом якої стало вчинення злочину.

Використання будь-якої зброї, при вчиненні злочину, є результатом людської поведінки.

Під поведінкою в психології розуміють притаманну живим істотам взаємодію з навколишнім середовищем, опосередковану їх зовнішньою (рушійною) і внутрішньою (психічною) активністю. Поняття «індивідуальна поведінка» прийшло в кримінологію з соціальної психології, в якій вона розглядається як система актів поведінки, побудована у співвідношенні з особливостями психіки окремої людини, які проявляються в її темпераменті, характері, пізнавальних процесах, потребах та здібностях.

Елементами психологічної структури людської поведінки є мотивація, прийняття рішення і власне акт поведінки. Взаємодія цих елементів в процесі людської поведінки має детерміністичний характер. В процесі детермінації людської поведінки найбільше значення має причина детермінації. Проте вплив деяких умов і чинників в конкретній ситуації також може бути суттєвим. Тому при вивченні психологічної структури поведінки роблять спроби дослідити вплив найбільш широкого кола детермінант на процес поведінки. Крім того, певним критерієм детермінації виступають умови духовно-морального формування особистості і роль конкретної життєвої ситуації.

Психологія тісно пов'язана з фізичними потребами людини, оскільки у психологічному розумінні незадоволеність потреб фізичного існування зовсім нерівнозначне незадоволеності фізіологічних потреб організму. Обсяг і зміст благ та умов, що створюють предмет цих потреб, в людині обумовлені історично і соціально. Причому необхідне соціальне й психологічне може перевищувати необхідне біологічне.

Отже, однією з детермінант вчинення злочину, з використанням зброї, є особливості психологічної структури людської поведінки, на підставі якої особа переступає певні психологічні бар'єри, стосовно відношень до інших осіб, та застосовує зазначені предмети, задля, у більшості випадків, задоволення фізичних потреб.

Розглядаючи детермінанти озброєної злочинності, доцільним є визначення детермі-

нант насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи, оскільки, на наш погляд, криміногенні чинники зазначеної категорії злочинів є подібними до чинників злочинності, дослідженню якої присвячена ця робота.

Визначаючи криміногенні чинники, які детермінують насильницькі злочини проти життя і здоров'я особи, їх розподіляють за допомогою такої класифікації, що дозволяє об'єднати зазначені злочини у чотири групи:

- сімейно-побутові;
- ситуаційні;
- ті, що завчасно плануються;
- патологічні.

До першої групи відносять криміногенні явища і процеси, що об'єднуються об'єктивно-суб'єктивним міжособистісним становищем, яке породжує криміногенні ситуації. Зовні конфлікт може виявлятися у вигляді ненависті, неприязні, підозри, ревнощів, помсти, сварок через аморальну поведінку одного з учасників, матеріальні, житлові та інші побутові чи сімейно-побутові проблеми. Цій групі злочинів може передувати застосування фізичної сили в родині або алкоголізм чи наркоманія.

Криміногенними процесами і явищами другої групи вважають недостатню матеріальну базу закладів культури та дозвілля, невисокий соціальний статус злочинців, посилення в сучасних умовах психічного навантаження і напруження, негативна роль кримінальної субкультури, протиріччя між статусом особи та її завищеними орієнтаціями, зниження соціального та превентивного контролю державних органів, трудових колективів, громадськості за тими сферами життя, які сприяють поширенню в суспільстві пияцтва, агресивності, насильства і зла, фрустрації, страху перед злочинністю тощо.

Криміногенні явища і процеси, що детермінують умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження, які завчасно плануються: несприятлива соціально-економічна і морально-психологічна обстановка в країні і ближньому зарубіжжі; люмпенізація, маргінальність, алкоголізація, наркотизація значних груп населен-

ня; криміногенна корисливість, котра викликається соціально-економічною психологією людей і в основі якої лежить прагнення до накопичення, захоплення чужих речей, несправедливого збагачення тощо; різні форми віктимної поведінки потерпілих; слабка кримінологічна поінформованість населення про насильницьку злочинність; погіршення соціально-психологічного клімату на виробництві, в родині тощо; небувала пропаганда у засобах масової інформації, в кіно, на телебаченні культу сили і кулачного права, насильства, сексуальної розбещеності, розпусти, глузу над особою, влади грошей, що знижує недоторканість людської особистості, виправдовує «круту» поведінку; послаблення соціального контролю над злочинністю; недостатній психологічний, фізичний, правовий, технічний захист особи.

Чинники патологічних навмисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень прямо пов'язані з явищами соціально-психологічного, психіатричного, медико-педагогічного, медико-реабілітаційного, організаційно-управлінського, правового та іншого характеру [9, с.20–27].

На підставі аналізу чинників насильницької злочинності можна виокремити й інші детермінанти озброєної злочинності:

- негативний вплив мікросередовища;
- пияцтво;
- неприязні міжособистісні стосунки;
- конфліктні ситуації між злочинцем та потерпілим (в одних випадках раптові, в інших – тривалі);
- криміналізація особи (збільшення частки раніше судимих, таких, котрі не працюють і не навчаються; зростання кількості умовно засуджених і умовно звільнених та визнаних судами неосудними тощо);
- недостатній контроль за засудженими в місцях позбавлення волі;
- недоліки у здійсненні профілактики насильницьких злочинів;
- недоліки у сфері розкриття насильницьких злочинів [4, с.261–264].

В якості безпосередніх детермінант озброєної злочинності можна виокремити наступні.

Психологічні аспекти «озброєного злочинця», про що зазначалося вище.

Наявність дуже слабкого контролю, з боку держави, за обігом вогнепальної зброї. Держава, в особі відповідних державних органів, повинна вести систематичний облік і контроль вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів. а також боєприпасів до нього. На нашу думку, необхідно сприяти належному регулюванню обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, як шляхом удосконалення чинного законодавства у цій сфері, так і діяльності відповідних державних та правоохоронних органів (посилювання контролю, відповідальності посадових осіб тощо).

Пропаганда культу насильства та жорстокості у засобах масової інформації [10, с.167–176] та художніх та телевізійних фільмах, який становить масовий інтерес [11, с.8], що накладає відбиток на психічно неврівноважених людей, а особливо на ще несформовану психіку неповнолітніх, оскільки вчинення злочинів зі зброєю в руках, навіть без її застосування, є проявом насильства, демонстрацією сили, доказом її. Доцільно зазначити, що на сучасному етапі насильство та жорстокість демонструється не лише у будь-яких художніх стрічках, а все частіше прямо демонструється у новинах, різних програмах тощо.

Наступною умовою детермінації вчинення злочинів із використанням вказаних предметів є певні кроки держави відносно спрощення процедури оформлення та продовження дії дозволів громадян на зберігання мисливської та іншої подібної зброї. Необхідно також зауважити, що з боку держави спостерігається лібералізація політики відносно ліцензування та контролю недержавних організацій, які мають право володіти тими чи іншими типами зброї (охоронні організації тощо).

Іншим фактором детермінації озброєної злочинності являється високий рівень корупційних тенденцій у державному апараті. Необхідно зауважити, що зазначене явище не лише являє собою окремий фактор детермінації злочинності, а й виступає каталізатором інших детермінант злочинності. Для подо-

лання цього явища необхідно прийняття дійових нормативно-правових актів щодо боротьби з корупцією.

Також в якості детермінант озброєної злочинності можна виокремити падіння культурного рівня населення, правовий нігілізм, переоцінка цінностей, знецінення духовності, моральності, поширеність уявлень безкарності тощо.

На підставі вищевказаного можна зробити висновок, що для подолання або зменшення рівня озброєної злочинності необхідно усунути або локалізувати, в першу чергу, детермінанти, що сприяють її існуванню та поширенню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2003. – Т. 3. – 862 с.
2. Чуфаровский Ю. В. Криминология / Чуфаровский Ю. В. – М. : ООО «Профобразование», 2002. – 144 с.
3. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2002. – 396 с.
4. Криминологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за ред. Джужа О. М. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

5. Криминологія. Загальна та Особлива частина : підручник / за ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.

6. Джужа О. М. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину / О. М. Джужа // Право України. – 2002. – № 2. – С. 133–138.

7. Вітвіцька В. В. Криминологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Вітвіцька В. В. – К., 2002. – 203 с.

8. Краткий философский словарь / под ред. М. Розенталя, П. Юдина. – Изд. четв., доп. и испр. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – 568 с.

9. Криминологія. Особлива частина : навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 1999. – 232 с.

10. Сердюк П. П. Пропаганда насильства і жорсткості як фактор насильницької та організованої злочинності / П. П. Сердюк // Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания : сб. науч. статей. – Одесса : Феникс, 2003. – 262 с. (Библиотека журнала «Юридический вестник»).

11. Лунеев В. В. Тенденции современной преступности и борьбы с ней в России / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 5–18.

Робак В. А. Детермінанти «озброєної злочинності» / В. А. Робак // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 830–834 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12rvadoz.pdf>

Аналізуються детермінанти існування та розвитку озброєної злочинності та визначаються певні шляхи щодо їх усунення, з метою подолання або зменшення рівня зазначеної злочинності.

Робак В.А. Детермінанти «вооруженной преступности»

Анализируются детерминанты существования и развития вооруженной преступности и определяются пути относительно их устранения, с целью ликвидации или уменьшения уровня указанной преступности.

Robak V.A. Determinants «Armed Criminality»

Determination of existence and development of the armed criminality is analyzed and ways are determined in relation to their removal, with the purpose of liquidation or diminishing of level of the indicated criminality.